

HARM PINKSTER, *The Oxford Latin Syntax. Part I. The Simple Clause*. Oxford: Oxford University Press 2015. 1464 s.

The Oxford Latin Syntax (nadále *OLS*) je vůbec nejobsáhlejší analýza latinského jazyka se zvláštním zaměřením na syntax, sémantiku a pragmatiku. Jak sám název napovídá, jde o paralelu k *Oxford Latin Dictionary*, na nějž autor nezdědka odkazuje pro další příklady. Nyní máme k dispozici díl první, věnovaný větě jednoduché; souvětí spolu se slovosledem a kohezí diskurzu bude součástí dílu druhého, jenž je v současné době hotový zhruba z poloviny. Celkem bude sestávat z 24 kapitol. První díl obsahuje kapitol 13: úvod (1), základní gramatické koncepty (2), slovní druhy (3), slovesné valenční rámce (4), aktivum, pasivum, reflexivita a intransitivita (5), větné typy a ilokuční funkce (6), sémantika časů a způsobů (7), negace (8), argumenty čili obligatorní doplnění a jejich syntaktické funkce (9), satelity čili fakultativní doplnění (10), nominální fráze (11), pády a předložky (12) a gramatická shoda (13). Členění látky vychází ze syntaktických funkcí, proto v názvu figuruje „syntax“.

OLS nahrazuje zejména Kühnerovu a Stegmannovu *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, sv. II, *Satzlehre*, 1-2 (Hannover: Hahn 1912-1914), od jejíž publikace (opomineme-li drobné pozdější dodatky) uplynulo více než sto let. Hlavní důvody pro sepsání nové latinské syntaxe jsou dva. Tím prvním je skutečnost, že za uvedené období obecná lingvistika vypracovala nové koncepty, bez nichž se moderní popis jazyka neobejde: jsou jimi především valence, modalita, mluvní akty, koheze diskurzu a pragmatika; vznikla i řada studií o latině, které s nimi systematicky pracují. Druhým důvodem je to, že Raphael Kühner a po něm Carl Stegmann zdaleka nepracovali s texty, které jsou k dispozici nyní. Textová kritika za uvedenou dobu obnovila v podstatě všechny latinské texty až do doby poklasické. Tímto se některé jazykové (pseudo-)problémy a (pseudo-)výjimky, které z dob humanismu doputovaly až do Kühnerovy a Stegmannovy gramatiky – a odtud se šířily dále –, dostávají do nového světla. *OLS* si textových problémů pečlivě všimá a podává jejich kritické hodnocení z hlediska filologického.

OLS je deskriptivní; jejím záměrem je podat systematický a syntetický popis latinského jazyka na způsob Quirkovy *Comprehensive Grammar of the English Language* (Londýn 1985). Na rozdíl od Pinksterovy *Latin Syntax and Semantics* (Londýn 1990/95), jejíž doplněná anglická verze je k dispozici na internetu,¹ se *OLS* tedy nezabývá detailním kritickým rozbo-

¹ <http://perseus.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/navigate.pl?NewPerseusMonographs.19>

různých přístupů k tomu kterému jazykovému jevu. Omezuje se na to nejdůležitější. Odkazy, které podává, jsou rovněž jen ty nejpodstatnější a nejužitečnější.

OLS je koncipována jako příručka ke konzultaci. Tomu odpovídá struktura jednotlivých sekcí, které zpravidla začínají definicí, následují výklad daného jevu a příklady pro ilustraci v chronologickém pořadí: jako první bývá obvykle uveden nejstarší doklad. *OLS* zahrnuje latinu postklasickou; pozdní (a křesťanští) autoři jsou citováni pouze podle potřeby dokreslit ten či onen pozdní jev. Jsou citovány i doklady epigrafické a jiné neliterární texty, což je jednoznačným přínosem. Výklad je podán přístupnou formou, užívané termíny jsou voleny tak, aby byly srozumitelné, a je-li potřeba zavést termín nový, je vždy přesně definován. Pokud jde o běžnou lingvistickou terminologii, *OLS* se pokud možno drží úzu anglicky mluvících zemí. Na termíny jako *phrase* „slovní spojení“, *clause* „věta (hlavní, vedlejší)“ – nyní též i „propozice“ –, *sentence* „věta (jednoduchá)“ je uživatel z českého prostředí již zvyklý. Seznámit se bude třeba s termíny *argument* čili obligatorní neboli valenční doplnění a *satellite* čili fakultativní neboli nevalenční doplnění. Nevalenčních doplnění jsou různé typy, zejména *adjunct*, který se vyskytuje na úrovni věty (příslůvečné určení času, místa, způsobu, atd.) a *disjunct*, který se vztahuje k výpovědi nebo komunikační situaci, například adverbium *male* v *male reprehendunt* (Cic. *Tusc.* 3.34) je *attitudinal disjunct* vyjadřující postor mluvčího k danému obsahu („je špatně, že vytýkají“, „mýlí se v tom, že vytýkají“ nikoli „vytýkají špatně“, *OLS* § 10.104). *Dativus ethicus* se rovněž chová jako *disjunct*, v tomto případě ilokuční (*illocutionary*). Na pozadí *OLS* je totiž koncept hierarchických rovin (*levels*) funkční gramatické teorie S. C. Dika, rozlišující mezi rovinou nominální fráze, predikace, věty, výpovědi a textu. Přestože tento teoretický rámec Pinkster nijak zvlášť podrobně nerozvádí, jedná se o přístup velice užitečný, který umožňuje vysvětlit chování jazykových prostředků, jakými jsou na příklad adverbia nebo negace.

OLS je jedinečná v tom, že je to *opus unius sapientis*. Tento aspekt jí propůjčuje jednotnou koncepci, rozvržení látky, promyšlené propojení a návaznost výkladu, jakož i systém odkazů. Tyto jsou voleny tak, aby uživateli doporučily dodatečnou literaturu s tím, že ji autor považuje pro danou problematiku za pertinentní (což neznamená, že ostatní práce nečetl). Na *OLS* lze nahlížet i jako na pojetí latinské gramatiky odborníkem na slovo vzatým: jak Pinkster hodnotí ten který jev a jaké vysvětlení podává. Kolektivní dílo při daném rozsahu látky podobné ucelenosti dosáhnout nikdy nemůže.

Co v *OLS* nenajdeme? Nenajdeme v ní ani detailní rozbor předchozího bádání, ani souhrnnou bibliografii k jednotlivým jazykovým jevům. Tyto informace, které by svazek zbytečně zatěžovaly, uživatel snadno dohledá pomocí doporučených odkazů. Mimoto existuje řada monografií a dalších prací, které je obsahují; jmenujme alespoň čtyřdílný projekt Ph. Baldi – P. Cuzzolin, *New Perspectives on Historical Latin Syntax* (Berlin: de Gruyter 2009-2011). V *OLS* rovněž nenajdeme tradiční rozvržení látky založené na slovních druzích nebo tradiční pádovou syntax. Pomocí indexu však uživatel zájímající se na příklad o *dativus sympatheticus* příslušnou pasáž s výkladem snadno vyhledá. V *OLS* nenajdeme ani spekulativní výklady opírající se o indoevropský prajazyk. Latinu vykládá Pinkster latinou, takže zákaz typu *ne feceris* není vyložen ani jako pozůstatek aoristu, ani jako „vidový protějšek“ konjunktivu přítomnosti (§ 7.52).

Komu je *OLS* určena? Všem latinářům, kteří potřebují vysvětlení nějakého jazykového jevu. Nejedná se tedy o práci určenou specialistům na latinskou syntax, ale o příručku pro latináře obecně, i pro ty, kdo se zaměřují na literaturu, historii, textovou kritiku, tvorbu komentářů atd. Potřebují-li například objasnění, proč se modální sloveso pojí s infinitivem perfekta typu *habuisse vellet*, vyhledám si pomocí obsahu, věcného indexu nebo indexu *locorum* danou pasáž, v níž je jev vysvětlen a ilustrován dalšími příklady. V tomto konkrétním případě (§ 7.75) se dozvím, že:

„The perfect infinitive is ... used in prohibitions... These expressions are characteristically found in decrees, especially those issued by magistrates; they denote a severe threat, meaning ‘No one should wish to be found guilty of, to be sentenced for, this crime’. The perfect infinitive is entirely in place here and still denotes anteriority: the expression refers to (deliberate, controllable) actions and threatens that ‘the result [of these actions] is going to be undesirable’. It is sometimes found outside of decrees,“ atd.

Je třeba podotknout, že v důsledku toho, že tomuto jevu a mnoha dalším není v předchozích gramatikách věnována náležitá pozornost, se nejrůznější jazykové výklady tradují po komentářích. Tato praxe je běžná zejména v anglicky mluvících zemích. Tato vysvětlení nemusejí vždy být přesná, a dokonce mohou být i zavádějící. *OLS* poskytne uživateli výklad mnohem spolehlivější. Jeden příklad za všechny: *sibi v quem prius mactet sibi dubitat* (Sen. Thy. 713) se obvykle vykládá jako jeden z raných výskytů reflexivního (pleonastického) dativu, v tomto případě u slovesa *dubitat*. Toto je nesprávné: *sibi* je třeba spojit s *mactet*, jedná se o *dativus commodi* (*OLS* § 10.70).

Pro uživatele-lingvisty je třeba vyzdvihnout alespoň některé přednosti *OLS*. Jednou z nich je valence a systematické pojednání o valenčních rámcích (kap. 4). Tato nesmírně důležitá kapitola podává přehled různých kategorií sloves, jejich valenčních doplnění a forem, jichž nabývají. Netřeba zdůrazňovat, že tradiční rozdělení sloves na tranzitivní a intranzitivní je minulostí. Valence je v současné době všeobecně uznávaná a zejména díky německým kolegům se z akademických příruček dostává i do výuky cizích jazyků. Přejme si, aby se tak stalo i v případě výuky latiny. Obsáhlá kapitola 7 rozpracovává latinský systém časů a způsobů založeném na (relativní) temporalitě; jinými slovy, klíčové pojmy pro užívání latinských časů jsou: předčasnost – současnost – následnost. V této kapitole autor plně potvrzuje platnost svého pojetí, které představil již dříve, a dále je rozvádí. Zmiňme ještě znamenitou syntézu pojetí pádů a předložkových vazeb (kap. 12).

OLS nabízí mnohostranné využití: obeznamíme se s jednotlivými jazykovými jevy, užšími i rozsáhlejšími součástmi latinské gramatiky (rozkazovací věta, funkce pádů či mluvnické akty jako takové), poučíme se pozorováním metod, jimiž Pinkster k látce přistupuje, oceníme výklad nejrůznějších moderních (*passim*) i tradičních (kap. 3) lingvistických konceptů atd. Vlastní úvod (kap. 1) by rovněž neměl zůstat stranou: stručnou formou shrnuje důležité aspekty latinského jazyka.

Autorka této recenze vřele doporučuje *OLS* všem latinářům; po obeznámení se se strukturou díla a základními koncepty jim bezpochyby bude velice užitečnou příručkou. Lingvistům a specialistům na latinskou syntax pak doporučuje přečíst si nejen pasáže, které se přímo týkají jejich výzkumu, ale přečíst si postupně *OLS* celou, od začátku až do konce. Poskytne jim mnoho poučení i podnětů pro vědeckou i pedagogickou praxi.

Olga Spevak (Toulouse)

JANA MIKULOVÁ, *Syntax latinských vedlejších vět*. Brno: Masarykova Univerzita 2014. 498 s.

*Syntax latinských vedlejších vět*¹ je první učebnicí latinské syntaxe² z pera českého autora/autorky za posledních téměř šedesát let, pokud nepočítáme nevydanou příručku P. Peňáze a D. Urbanové (*Syntax latinského souvětí*, 1999 [Brno: s. n.]). *Syntax* je určena pro studenty latiny, kteří již zvládli morfologii a základy latinské skladby, ale poučení v ní naleznou i další zájemci o latinu. Příručka přináší systematický a podrobný výklad jednotlivých typů vedlejších vět i některých souvisejících gramatických jevů, a přestože se autorka nevyhýbá moderním lingvistickým pojmům (zejména v úvodní partii), výklad je podán přístupně a srozumitelně.

Vlastnímu výkladu vedlejších vět (na cca 260 stranách) předchází krátký úvod (s. 13-17), kde autorka seznamuje uživatele s gramatickými termíny užívanými v současné lingvistice,³ jako jsou větné členy (povinné: argumenty/aktanty x nepovinné/fakultativní: adjunkty), sémantické/tematické role (agens, kauzátor, nositel, posesor atd.) apod. Následují dvě přehledové kapitoly, z nichž první (s. 19-36) je věnována krátkému pojednání o gramatických kategoriích slovesa (vid, čas a způsob), zejm. užívání způsobů v hlavních větách, zatímco druhá (s. 37-49) podává stručný, ale instruktivní výklad o souslednosti časové (s. 37-49), a to jak indikativní, tak i konjunktivní. Tím autorka poskytuje uživateli rámec, do něhož je potom zasazen výklad vedlejších vět.

Vlastní pojednání o různých typech vedlejších vět (s. 51-301) zahajuje obecný úvod (s. 51-55), kde autorka vysvětluje rozdíl mezi hlavní a řídicí větou, uvádí základní typy vedlejších vět (obsahové, vztahné a příslovečné) a zdůrazňuje, že termín věta v jejím pojetí zahrnuje i participiální a infinitivní konstrukce. Stálo by za zvážení, zda raději nepracovat s obecnějším pojmem *klauze // propozice*, jejíž obsah se realizuje buď jako věta (tj. s určitým slovesným tvarem), nebo jako participiální či infinitivní konstrukce.

¹ Dílo podléhá licenci Creative Commons (CC BY-NC-ND 3.0.CZ).

² Méně podrobná, ale značně inovativní PANHUISOVA *Gramatika latiny* (Praha: Academia 2014, překlad L. PULTROVÁ) zahrnuje kromě syntaxe i morfologii a kapitoly z textové lingvistiky.

³ Vychází přitom z přístupů uplatňovaných zejm. v pracích brněnského profesora Petra Karlíka a z konceptů funkční lingvistiky (S. C. Dik), které se těší mezi latinisty a grécisty značné oblibě.

Kapitola *Obsahové věty* (s. 57-122) zahrnuje výklad o infinitivních konstrukcích (s. 59-73),⁴ o větách oznamovacích (s. 75-87: věty s *quod*, s *ut* a s *quin*), žádacích (s. 89-104: věty bezespojčné, věty s *ut/ne*, věty obavné, věty zabraňovací) a tázacích (s. 111-120). Jejich společnou charakteristikou je to, že se vyskytují jako argument (tedy obligatorní doplnění/základový větný člen) predikátu řídící věty, a to jen po určitých sémanticky vymezených skupinách sloves. Protože některé typy obsahových vět, přesněji řečeno nepřímé otázky, vykazují styčné body s větami vztažnými (s. 121-122: tvary zájmen *quae*, *quem*, *cui*), je další kapitola věnována právě jim, třebaže logicky bychom očekávali spíše pojednání o větách, které představují fakultativní doplnění predikátu. Vztažné věty (s. 123-135) se totiž váží na jméno (nikoli na predikát), mají funkci přívlastku nebo přístavku a jsou uvozovány vztažnými zájmeny nebo příslovci (tedy ne spojkami).

Poslední skupina vět obsazuje pozice adjunktů (tj. fakultativních doplnění, příslovečných určení), avšak souhrnně (jako věty příslovečné) je označena pouze na s. 51 a v tabulce na s. 308; ve vlastním výkladu se hovoří jen o větách časových (s. 137-162), účelových (s. 163-171), účinkových (s. 173-182), příčinných/důvodových (s. 183-191), podmínkových (s. 193-207), přípustkových (s. 209-219) a o větách způsobovacích a srovnávacích (s. 221-237), bez jakéhokoli naznačení jejich příslušnosti k vyššímu celku.

Podrobný výklad jednotlivých typů vedlejších vět je doplněn kapitolou o způsobové závislosti (tj. konjunktivech závislých na konjunktivu nebo infinitivu; s. 239-264), kapitolou o závislých podmínkových souvětích (s. 265-289) a nepřímé řeči (s. 291-301). Závěr gramatické části pak tvoří velmi užitečné přehledové tabulky (s. 303-308) vět uvozených nejproblematičtějšími latinskými polysémnými spojkami (*ut*, *ne*, *quod* a *quin*), tabulky s latinskými ekvivalenty českého *že* a *aby* a konečně v tabulce zpracovaný přehled všech latinských vedlejších vět. Pokud jde o věty s *ut* (*non*) po slovesech *quaerere*, *interrogare* apod. (s. 303), zařazené mezi věty obsahové tázací, nepodařilo se mi je v příslušné kapitole o obsahových větách identifikovat.

Na rozdíl od mnoha jiných učebnic je *Syntax* Jany Mikulové vybavena téměř dvousetstránkovou cvičebnicí (s. 309-494), jejíž postup kopíruje postup výkladu v gramatické části. Cvičení tvoří nejen překlady z latiny do češtiny a z češtiny do latiny (opatřené česko-latinským slovníčkem), ale i další, nápaditější typy: doplňování správných slovesných tvarů, jejich výběr z několika

⁴ Na s. 57 se píše, že obsahové věty mohou mít podobu i participiální konstrukce (viz i s. 105), ale na s. 65 se takové participium charakterizuje jako doplňkové.

možností, doplňování spojovacích výrazů apod. V dalších cvičeních má uživatel např. určovat druhy vedlejší vět (se stejnou spojkou), zdůvodňovat použití slovesných tvarů, nebo vysvětlovat alternace slovesných tvarů a jejich případný vliv na interpretaci věty. Velká rozmanitost cvičení zaručuje možnost kvalitního procvičení gramatického jevu. Věty ve cvičeních jsou přebírány přímo z originálů a opatřeny referencí (kromě překladů do latiny). Cvičebnice nemá klíč.

Uživatelé *Syntaxe* budou jistě postrádat věcný rejstřík a rejstřík gramatických slov. Třebaže je obsah dosti podrobný, zdaleka neobsahuje názvy všech podkapitol. Rovněž absence desetinného číslování nebo členění textu na paragrafy je nepříjemná a znesnadňuje orientaci v knize, zejm. ve vnitřních odkazech. Těch je ostatně velmi málo, takže propojenost mezi jednotlivými subkapitolami je nedostatečná. Často se daný jev probírá jen na jednom místě, např. na s. 84 se pojednává o konkurenci obsahových vět s *ut* s obsahovými větami s *quod* a s konstrukcí *AcI*, ale v kapitole o *AcI* a o *quod* o tom není žádná zmínka, ani odkaz. Rušivě působí výraz *tipy pro překlad*, vhodnější by bylo např. *radý, nápady*. Vzhledem k velkému rozsahu učebnice by možná bylo prospěšné, kdyby méně důležité pasáže o neprototypických variantách gramatických jevů byly typograficky odlišeny, třeba petitem.

Na druhé straně oceňuji číslování příkladů, které usnadňuje uživateli orientaci ve výkladovém textu; praktická jsou i mluvící záhlaví, jež uvádějí názvy hlavních kapitol, takže je na první pohled zřejmé, ve které části učebnice se právě nacházíme. Kniha je bohatě vybavena velmi užitečnými souhrnnými tabulkami, a to nejen v závěrečné části, ale i průběžně. Ilustrativní příklady, pocházející z prózy klasického období, ale i z Plauta a Seneky jsou důsledně doprovázeny autorčíným překladem do češtiny, jenž častokrát vystihuje probíraný jev přesněji než umělecký překlad.

Použitá a doporučená literatura (s. 495-498) je pečlivě vybrána tak, aby mohla uživateli přinést ke konkrétnímu jevu hlubší poučení z nejnovější zahraniční produkce (v případě inovativního výkladu dokonce autorka připojuje odkaz v poznámce pod čarou). Snad proto nefiguruje v bibliografii Touratier, Oniga, Novotný či Bartoněk.⁵

⁵ O. JIRÁNI – F. NOVOTNÝ – B. RYBA. *Základní latinská mluvnice* II. Brno 1971; R. ONIGA. *Latin. A Linguistic introduction*. Oxford 2014 (it. orig. *Il latino. Breve introduzione linguistica*. Milan 2007); CH. TOURATIER. *Syntax latine*. Paris 1994; A. BARTONĚK. *Řecko-latinská syntax ve vzájemném srovnávání*. Brno 2008.

S příručkou Jany Mikulové se uživatelé dostávají do rukou kvalitní učebnice, s přístupným a jasně formulovaným výkladovým textem, s množstvím ilustrativních příkladů z originálních textů a s dalšími (rozmanitými) materiály k procvičování probraných jevů, učebnice, která jistě bude velkým přínosem pro výuku latiny a která může důstojně nahradit *Latinskou mluvnici* II. Františka Novotného.

Dagmar Muchnová (Praha)

RODULFUS GLABER. *Dějiny světa v čase milénia.* Přeložila JANA ZACHOVÁ, předmluva a poznámkový aparát IVA ADÁMKOVÁ, red. MAGDALENA MORAVOVÁ. Praha: Argo 2013. 216 s.

Kronika Rodulfa Glabera, jež se v originále traduje pod neutrálně znějícím názvem *Historiarum libri quinque*, se stala v moderní západoevropské historiografii základním pramenem pro pochopení mentality a náboženského prožívání zemí francouzského království v první polovině 11. století. Její autor totiž intenzivně vnímá skutečnost, že zralou dobu svého života prožívá v období tisíciletého jubilea Kristova pozemského bytí, jež byl od doby velkých chronologů raného středověku Dionysia Exigua a Bedy Ctihodného kladen mezi roky 1 a 33 křesťanské éry. Ovšem Glaberova výpověď není jednoznačná a v moderní diskusi je používána k podpoře značně odlišných názorů.

Glaber se narodil snad kolem roku 985 a zemřel patrně roku 1047. Již v mládí vstoupil do benediktinského řádu, ale jak sám přiznává, neměl pro mnišský život mnoho předpokladů. Měl obtížnou a svárliovou povahu a v uzavřených komunitách svých bratří se rychle stával neoblíbenou až nenáviděnou osobou. Své spolubratry sice odpuzoval, měl však patrně dar získat si přízeň svých řádových představených, a to díky své znalosti latinské gramatiky, jak hrdě poznamenává. Proto mu bylo umožněno, ač to bylo v rozporu s požadavky Benediktovy řehole, pobývat postupně v několika významných francouzských kláštřích, využívat jejich bohatých knihoven a navštívit i Itálii. Jeho představení ho vyzvali k literární práci a on se jim za jejich ochranu odvděčil upřímnou a výmluvnou oslavou jejich snah o reformu benediktinského řádu, spojenou výrazně, ale nikoli výhradně se slavným klášteřem v Cluny.

Glaber je autorem, který spíše uzavírá epochu karolinské renesance, než aby ukazoval nové cesty. Přes obdiv k reformním představitelům benediktinského mnišství bylo pro něj samozřejmé, že západoevropská církev na všech úrovních od čistě lokální až po papežský stolec podléhala v zásadních i podružnějších otázkách světským autoritám, které stejně jako v karolinské době její hodnoty udělovaly podle svého uvážení. Glaber pouze kritizuje, pokud se tak dělo za odměnu z církevního majetku. Závěrem a vrcholem svého díla činí události roku 1046, kdy německo-římský císař Jindřich III. sesadil tři papeže, kteří spolu zápasili o papežský stolec, a bez odporu církve ustanovil za papeže svého osobního kandidáta. Glaber si ovšem – což vypovídá o kvalitě jeho historické práce – tyto papeže navzájem plete (možná však končil svou kroniku ve spěchu v posledních týdnech či měsících života). V žádném případě se u něj neprojevuje ani náznak vlivu radikálních reformátorů z okolí papežského dvora a z clunyjského klášterního prostředí, kteří v následujících desetiletích vítězně vybojovali s německo-římskými císaři boj o investituru a o nezávislost západní církve.

Stejně tradiční nebo dokonce poněkud archaické je jeho vnímání mezinárodní politiky jeho doby. Jeho kronika začíná své líčení v pozdním karolinském období roku 900 a v reminiscencích se vrací až do časů Karla Velikého. Francouzské království a německo-římské císařství jsou pro něj ústrojným pokračováním západofranské a východofranské říše posledních Karolingů a soulad mezi nimi je pro něj významnou politickou hodnotou. Německo-římská císařství jsou pro něj rovnocennými a váženými partnery francouzských králů, jež Francie jeho doby musí a chce respektovat, byť její samostatnost není touto kooperací brána v potaz a ohrožována. Šlo o poslední období většinou mírové a relativně harmonické francouzsko-německé koexistence na dalších tisíc let křesťanského letopočtu.

V čem se však Glaber naprosto liší od svých karolinských předchůdců, je jeho ničím nenarušený historický optimismus. Z každé stránky jeho textu je cítit radost nad duchovním a kulturním rozvojem francouzské církve, a tedy celé francouzské společnosti, jenž se projevoval náhlým rozkvětem církevní architektury, postupnou stabilizací veřejného života a omezováním (rovněž pod zásadním vlivem církve) svévolného násilí feudálů. Roky 1000 a 1033 křesťanského milénia nejsou tedy pro Glabera předzvěstí konce časů a příchodu Posledního soudu, jak bylo někdy v moderní literatuře interpretováno. Jsou to ovšem pro autora významné okamžiky, jež Boží prozřetelnost výrazně označila katastrofami a hladomory a následně, poté, co lidské pokolení projevilo alespoň částečné pokání, opět návratem prosperity, úrodných let a obrozením církevního a klášterního života. Vybavení privilegiem zpětného

pohledu sledujeme v Glaberově textu zrod Francie jako kulturní a později i mocenské dominanty středověké Evropy let 1050-1350.

Publikace Glaberova díla v již klasické a proslulé řadě středověkých historických pramenů nakladatelství Argo pod redakcí Magdaleny Moravové je práva významu tohoto textu. Vlastní překlad dokazuje, že jeho původkyně Jana Zachová je dnes nepochybně nejzkušenější českou překladatelkou středolatinšské literatury. Jazyk překladu je čistý a plynulý, přestože v něm je možno sledovat syntaktické konstrukce a idiomy latinského originálu. Svou kvalitou snad dokonce originálu, jehož latinský styl je hodnocen jako poněkud nedbalý, lichotí. Jedinou drobnou připomínkou by mohlo být, že překlad příliš mechanicky respektuje v originálu stupňované formy adjektiv a ne-transponuje je funkčně do češtiny, což na některých místech působí jako poněkud nápadný latinismus.

Předmluva překladu z pera Ivy Adámkové potvrzuje, že jeho autorka se specializuje také na odraz (raně)středověkého výtvarného umění a zvláště architektury v soudobé latinské literatuře. Významné stavby ve francouzských církevních centrech jsou oporou jejího výkladu a je toho názoru, že stavební aktivita počátku 11. století byla nikoli následkem, ale jedním z podnětů k tehdejšímu ekonomickému rozvoji francouzského teritoria. Předmluva dále shrnuje dějiny Francie a Evropy v době, jíž se věnuje Glaberovo historické dílo, a poskytuje tak čtenáři osnovu dějů, které bude moci ve větších detailech sledovat v Glaberově textu. Podává přehledně a úplně všechny informace, které jsou o Glaberově životě a díle k dispozici. Ke koncepci předmluvy je možno vznést dvě připomínky: Glaberovo dílo není zasazeno do literárního kontextu jeho předchůdců (s výjimkou zmínky o jeho raných vzorech Paulovi Diakonovi a Bedovi Ctihodném, které Glaber sám jmenuje) a především jeho současníků. Ještě více však čtenáři překladu, pokud není školeným historikem, možná bude chybět poučení o státní struktuře francouzského království v Glaberově době s jeho složitým a ve střední Evropě jen v náznaku napodobeným systémem feudálních vztahů a informace o hierarchické organizaci francouzské církve. Hrozí tak nebezpečí, že nepřetržitá řada jednotlivých vévodů, hrabat, arcibiskupů a biskupů vystupujících (často opakovaně) v Glaberově textu ztratí pro čtenáře přehlednost, a tím i poněkud na přitažlivosti. Pomůckou mu bude pečlivá a názorná mapa politického členění Francie v době kolem roku 1030 a instruktivní rodokmeny karolinské (kde však chybí někteří východofranští Karolingové známí motivovanému čtenáři z velkomoravských dějin), kapetovské, otonsko-sálské, normanské a akvitánské dynastie.

Chloubou tohoto svazku ediční řady nakladatelství Argo je poznámkový aparát, rovněž připravený Ivou Adámkovou. Téměř každá Glaberem (často nedbale) zmíněná historická událost a osobnost je opatřena podrobným, ale nikoli zbytečně pedantským komentářem, který pečlivě uvádí paralelní zprávy Glaberových současníků i nejnovější a starší sekundární literaturu. Závěrečná souhrnná bibliografie se tak stala kompendiem dnes relevantní odborné literatury i pro pokročilého studenta francouzských a západoevropských dějin raného středověku. Grantová podpora práce na předmluvě a poznámkovém aparátu svazku zmíněná v první poznámce textu se ukázala dobře a účelně vynaloženou investicí z veřejných prostředků.

Překlad Glaberova historického díla plně zachovává vysokou úroveň ediční řady nakladatelství Argo, v níž vyšel, a poskytuje čtenáři vhled do politických, náboženských i kulturních dějin rodícího se francouzského království, v jehož nápodobách (řečeno s Josefem Pekařem) vznikala identita středověké i moderní Evropy – jakkoli to většina této Evropy po dlouhá staletí uznávala jen velmi neochotně.

Jan Kalivoda (Praha)

HELMOLD Z BOSAU. *Kronika Slovanů*. Přeložil JAN ZDICHYNEC, úvodní studie JAN KLÁPŠTĚ, red. MAGDALENA MORAVOVÁ. Praha: Argo 2012. 300 s.

V roce 2012 vydalo nakladatelství Argo v edici *Memoria medii aevi* kromě překladu Jordanových *Gótských dějin a Římských dějin* i *Slovanskou kroniku (Chronica Slavorum)* Helmolda z Bosau. Dílo tohoto v Čechách nepříliš známého středověkého kronikáře čekalo na svůj nejnovější, v pořadí teprve třetí český překlad téměř šedesát pět let. Dlouhou prodlevu mezi posledními dvěma edicemi Helmoldova textu lze vysvětlit autorovým přílišným zájmem o severovýchodní říšské oblasti a minimální pozorností, kterou věnoval dění v Čechách a Moravě. Helmoldem zanechané informace o životě Polabských Slovanů přesto bývají z důvodu nedostatku písemných zpráv o slovanském etniku na českém území využívány i českými historiky a archeology. Překlad z latinského originálu a poznámkový aparát Jana Zdichynce společně s předmluvou Jana Klápštěho připravila k tisku Magdalena Moravová.

Takzvaná Helmoldova kronika (v originále *Chronica Slavorum*) vznikla v polovině 12. století a pro současné historické bádání v oblasti společenského vývoje slovanského etnika mezi Labem a Odrou představuje nedocenitelný pramen. Helmoldův zájem byl podmíněn především místem jeho působení. Bosau u Plønského jezera (Plöner See) leželo nejen na pomezí slovanského a saského (německého) osídlení, nýbrž i na hranici tehdejšího křesťanského a pohanského světa. Na rozdíl od jiných středověkých autorů mohl tak Helmold zužitkovat i své vlastní zkušenosti a vzpomínky. Autor byl rovněž svědkem stále intenzivnějšího pronikání německých kolonistů na území Polabských Slovanů, o němž se ve své kronice na mnoha místech zmiňuje. Tlak Říše na slovanská teritoria zesílil zejména po posunutí říšské hranice směrem k Labi. Helmold proto po vzoru Adama Brémského vylíčil běh událostí od dob saských válek Karla Velikého a své dílo dovedl až do roku 1171. Následující přelomové období a poslední významnější potyčky mezi pohany a křesťany zaznamenal Helmoldův pokračovatel Arnold z Lübecku, z jehož spisu známe i Helmoldovo jméno. Arnoldova stejnojmenná kronika se na téměř dvě staletí stala posledním velkým kronikářským počinem pro oblast dnešního Meklenburska. Teprve na konci sedmdesátých let 14. století použil Helmoldův text Ernst Kirchberg, jehož rýmovanou kroniku z roku 1378 tvoří ze dvou třetin Helmoldova kronika, kterou autor přeložil a převertšoval do střední horní němčiny.¹

Edice se skládá z předmluvy, vlastního překladu, poznámkového aparátu, obrázkové a mapové přílohy. V předmluvě Jan Klápště seznamuje čtenáře se slovansko-saským pomezím, kde Helmold prožil část svého života. Popis je zaměřen převážně na dějiny kmene Obodritů, kteří v rámci svého kmenového svazu vytvořili kmenový stát, jenž odolával tlaku svých sousedů až do šedesátých let 12. století. Tato kapitola dějin je ovšem širší veřejnosti prakticky neznámá, a proto je zapotřebí ocenit výstižnost a přehlednost předmluvy, kterou Klápště obohatil i některými poznatky archeologického výzkumu daného regionu.

Nový překlad Helmoldovy kroniky je, jak už bylo výše zmíněno, v pořadí teprve třetím českým překladatelským počinem. Vybrané kapitoly Helmoldovy *Slovanské kroniky* vyšly poprvé v českém překladu Pavla Papáčka s politicky laděným názvem *Vyhubení Slovanů pobaltských* v roce 1925, přičemž úplný text předložil k tisku až Karel Vrátný v roce 1947. Vrátný byl sice při

¹ *Mecklenburgische Reimchronik des Ernst von Kirchberg*. Ed. CHRISTA CORDS-HAGEN – RODERICH SCHMIDT. Köln 1997.

překládání velice pečlivý, ale dnešnímu čtenáři se styl překladu může zdát archaický. Ve svém překladu užíval Vrátný v několika případech slovan-skou, českou nebo staročeskou podobu místního jména, například Bosau/Bu-zov, Schwerin/Zvěřín, Mecklenburg/Mikilinburg/Meklenburg, Brandenburg/Branibor. Editori se rozhodli větší část antropogeografických označení sjed-notit podle publikace Libuše Hrabové a u další skupiny postupovali v soula-du se *Slovníkem spisovné češtiny*. V případě biskupského dvora *Nezenna* byl na rozdíl od Vrátného překladu upřednostněn současný název Warder (kapi-tola 18). Jednotný styl přepisu narušují jenom některé názvy, které pravidla českého pravopisu neupravují, jako například Naumburg nebo Havelberg.

Slovanskou zemi označoval Helmold většinou termíny *Slavia* či *Slavania*. Tato pojmenování v širším významu označovala veškerou zemi Slovanů, kam patřily i Čechy nebo Polsko, a v užším zase jenom zemi polabských Slovanů, jmenovitě území obodritského a lutického kmenového svazu. Vrátný tyto názvy zpravidla nepřekládal, což se dá považovat za vhodnější, proto-že *Slavania* se jako geografický termín užíval ještě dlouho po podmanění posledních Polabských Slovanů. Německý překlad užívá pro Slavanii prosté označení *Slawenland*, což ovšem ubírá tomuto geografickému názvu na vý-znamu, který měl ve středověkých písemných pramenech. Nový český pře-klad naproti tomu názvy *Slavia* a *Slavania* nepřekládá, ačkoliv se najdou vý-jimky jako v 5. kapitole, kde je *Slavia* přeložena jako „slovanské oblasti“.

V případě osobních jmen je důležité sledovat zejména změnu názvu kme-ne Obodritů. Vrátný ve svém překladu užíval Šafaříkem vytvořené jméno Bodrci, které ovšem nemá žádnou oporu v písemných pramenech. Šafařík byl ostatně v některých německých lingvistických studiích za tento název kritizován. Jména jednotlivých knížat jsou však mnohem komplikovanější, protože středověké latinské přepisy slovanských jmen bývají často rozporu-plné a ke každému jménu existuje několik variant. Badatel se proto musí na počátku své práce rozhodnout pro jednotnou formu jednotlivých jmen, již bude užívat. Je dobré, že editoři přistupovali k osobním jménům slovanských knížat individuálně, přičemž většinou upřednostňovali tvary, které do češtiny zavedla Libuše Hrabová nebo Karel Vrátný. V opačném případě je jméno opatřeno poznámkou, kde je uvedena latinská varianta s českými ekvivalen-ty. To čtenáři umožní zorientovat se v mnohdy komplikovaném výčtu jmen v textu.

Ve snaze přiblížit text Helmoldovy kroniky dnešnímu čtenáři bylo za-potřebí eliminovat především značné množství přechodníků, s nimiž Vrátný pracoval, a řady některých dnes již nevhodných či zastaralých slov. Tím je míněn především překlad latinského slova *sociis* v kapitole 100 jako

„soudruhové“ (v novém překladu jako „druhové“) nebo v kapitolách 1 a 14 *maiestatis imperatoriae* jako „císařské velebnosti“ (v novém překladu jako „císařského majestátu“).

Na rozdíl od Vrátného překladu jsou v nové edici vyznačeny kurzivou pasáže, v nichž Helmold parafrázoval nebo přímo opsal biblický text, na který je pak čtenář odkázán v příslušné poznámce. Poznámky jsou připojeny i k textu převzatému z některých Helmoldových zdrojů, většinou z kroniky Adama Brémského, čemuž je přizpůsoben i překlad. Jelikož oba dva kronikáři nepoužívali určité termíny ve stejném významu, má čtenář možnost porovnat a snadno odlišit Helmoldův vlastní text od textu převzatého.

Velký problém představují latinské termíny *gens*, *populus* a *nacio*, které středověcí kronikáři převzali z antických textů, ovšem s pozměněným významem. První dva pojmy, totiž *gens* a *populus*, lze překládat jako „kmen“, což je v překladu až na výjimky dodržováno, ačkoliv by bylo možné v některých případech použít slovo lid.² Pokud například Helmold v kapitole 16 označil Sasy jako *gentem perfidam*, pak měl na mysli spíše lid nebo lidské plemeno ve všeobecném slova smyslu. Vrátný používal ve svém překladu pro *gens* a *populus* kromě slov „kmen“, „lid“ a „plemeno“, také „národ“ (v plurálu „národové slovanský“). Vrátný byl samozřejmě ovlivněn dobou, v níž jeho překlad vznikal, ale slovo „národ“ (*nacio*) mělo v Helmoldově textu pravděpodobně jinou funkci. Sloužilo jako jakýsi umocňovací pojem, který označuje národy nějaké větší části světa či národy blíže nespecifikovaného prostoru. Takto mohl být Ota I. ve 13. kapitole jmenován jako *domitor omnium septentrionis nacionum*, ovládající i zemi Slovanů, která podle kapitoly 6 jako jediná z *omnes naciones sive regna complectitur aquilonis* vzdorovala křesťanské víře. Pokud jsou tyto národy nějak blíže specifikovány, ať už etnicky, nebo geograficky, užíval Helmold většinou termínu *gens* nebo *populus*. Uvedl bych jako příklad *gentes*, které podle Helmoldovy 20. kapitoly sídlily za Pěnou, nebo *omnes Slavorum populi* v kapitole 18 a 20, podléhající oldenburskému okrsku. Z tohoto důvodu bych v kapitole 34 zaměnil slova „kmen“ a „národ“. Helmold zde uvádí větu: *Servieruntque a die illa omnes illae orientaliū Slavorum naciones Heinrico sub tributo, factusque apud Slavorum gentes notissimus, in his quae ad honestatem et pacis bonum pertinent nobiliter clarens*. V této větě chtěl Helmold s největší pravděpodobností zveličít význam vlády obodritského knížete Jindřicha nad východními slovanskými národy (*naciones*) a přenést jeho vliv i za hranice území

² Kromě pasáží z Bible, které Helmold převzal.

Polabských Slovanů, kdežto respekt a úctu si měl získat u jednotlivých kmenů (*gentes*). Naopak v případě věty v kapitole 36 bych se spíše přiklonil k překladu Vrátného. Helmold zde vyzdvihoval kmen Ránů, kteří *in omni Slavorum nacione habentes regem et fanum celeberrimum*. Kronikář zde chtěl vylíčit význam tohoto kmene mezi všemi národy (*naciones*) Slovanů. Vrátný pasáž dle mého názoru přesněji přeložil jako „[Ránové] ... honosící mezi všemi národy slovanskými...“, čímž možná nezamyšleně vystihl lépe podstatu Helmoldovy věty než novější překlad „V kmeni Slovanů zaujímají přední postavení...“. V kapitole 4 píše Helmold o *universis borealibus populis*, kdežto o několik řádků později zmiňuje již *omnes barbaras naciones*. V prvním případě by se ovšem dalo uvažovat o volné parafrázi textu Adama Brémského, který ve dvou kapitolách použil termíny *borealiū gentium* (kniha I, kap. 15) a *barbaris nationibus* (kniha I, kap. 16). Nicméně Helmoldova terminologie není úplně jednotná, a proto nelze činit jednoznačné závěry. Podle Carlricharda Brühla je každý pokus o přesnou, všepojímající definici termínů *gens*, *populus* a *natio* odsouzen předem k neúspěchu.³ Termín *nacio* nicméně mohl mít výše nastíněnou funkci. V každém případě nový český překlad nikterak nemění význam vět a poselství celého díla. Výše zmíněné připomínky upozorňují pouze na detaily, kterých si čtenář bez znalosti originálního textu nevšimne.

Překlad Jana Zdichynce představuje výsledek pečlivé překladatelské a editorské práce, která zpřístupnila veřejnosti další významný pramen středověku. Edice je doplněna kromě mnoha poznámek a vysvětlivek i řadou map, obrázků, rodokmenů a seznamů jednotlivých knížat, králů, arcibiskupů a biskupů, o nichž se Helmold ve svém vyprávění zmínil. Případnému zájemci může pomoci v dalším studiu této problematiky i seznam nejdůležitějších pramenů a literatury.

Jan Tomášek (Praha)

³ CARLRICHARD BRÜHL. *Deutschland–Frankreich. Die Geburt zweiter Völker*. Köln 1990, s. 247. K podobným pokusům ztotožnit například termín *populus* v latinských narativních pramenech s náboženskou pohanskou obcí více JOHANNES NOWAK. *Untersuchungen zum Gebrauch der Begriffe *populus*, *gens* und *natio* bei Adam von Bremen und Helmold von Bosau*. Münster 1971, s. 26.